

Dictionnaire littéraire מילון מונחים ספרותיים

א

אגדה (לגנדה) - את ראשית דרכה עשתה האגדה כסיפורי-עם ומעשיות שהועברו בעל-פה. נושאי האגדה הם גיבורי כוח וגיבורי רוח, אירועים היסטוריים, דתיים ומיתולוגיים. האגדה משלבת מציאות ודמיון, התרחשות טבעית ועל-טבעית, הפרזה והגזמה. לאגדה יש תפקיד חינוכי כאשר הטוב והצדק מנצחים בה. היא מרגיעה, משרה ביטחון וממלאת משאלות לב. בעולם האגדות ניתן למצוא מיתולוגיות, אגדות עם, אגדות ילדים (הנס כריסטיאן אנדרסן, האחים גרים). בספרות העברית ידועות אגדות חז"ל, אגדות חסידים וכו'.

אוקסימורון - ביטוי מחובר של שני מרכיבים, הסותרים זה את זה,

לדוגמה: זעקה אילמת. זעקה היא בדרך כלל קולנית, וכשהיא אילמת הקול נחנק ואינו נשמע. זעקה אילמת - העוצמה שלה חזקה יותר מזעקה נשמעת, מפני שמדובר בכאב שאין לו ביטוי אנושי. עוד אוקסימורונים: החושך הזוהר, צינת האש, ומתוק האור בעיניים.

אונומטופיאה - מלה שצליליה או חלק מהם מסמנים את משמעותה, למשל בקבוק, זבוב או צלילי המילה מחקים וממחישים קולות ורעשים טבעיים למשל: זמזום, ניצוץ, גרגור, מתפוצץ. ערכה של המילה האונומטופאית בכך שהיא מאצילה מכוח צליליה על הצלילים הדומים במילים סמוכות.

אימאז' - מילה או ביטוי ציורי הממחישים מצב מסוים. תמונת לשון המאפשרת למצבים מופשטים להיות מומחשים לקורא. למשל כיצד אפשר להבין את משמעות המוות באופן שימחיש בפשטות, במקרה זה כמטאפורה כותב גלעד "המוות רוכב על סוס בשמיים".

אינטרפרטציה (הסבר) - הסבר שניתן ליצירה ספרותית, הכולל את מה שכתוב באופן גלוי ואת זה המשתמע מן הסמוי. לכל פרשן אינטרפרטציה משלו, האופן שבו הוא תופס את רוח היצירה ואת כוונת היוצר והיא מתייחסת בו זמנית אל היבטי התוכן, הצורה, הלשון, מה שמעבר ליצירה לעתים אף מתוך נקודת מבטו הסובייקטיבית של המבקר, המפרשן. לדוגמה מחקריו של פרופ' דן מירון על המשורר נתן אלתרמן ויצירתו.

אירוניה - האירוניה מתבטאת בסגנון ובתוכן ומובחנת באופנים הבאים:

א. צורת התבטאות דו-משמעית. הדברים אינם כפי שהם נראים. בכל דבר ניתן להיווכח גם בהיפוכו .

ב. ריבוי פרטים שאינם משתייכים לעצם העלילה.

ג. פער רב בין דיבורים רבים להיעדר עשייה.

ד. קשר שרירותי בין קטעי הסיפור.

אלגוריה - משל מפותח, שבו אנשים, בעלי חיים, צמחים, תופעות טבע, מקומות, אירועים וכו' מסמלים ומייצגים תכונות, התנהגויות וערכים אנושיים. האלגוריה היא רב משמעית. לכל אובייקט ברובד הגלוי (המילולי) יש מקביל מסוים ברובד הסמוי. היצירות: ה"דבר" של אלבר קאמי,

"חיות החיות" של ג'ורג' אורוול הן אליגוריות.

אלוזיה (ארמז) - רמז בגוף היצירה, המפנה את הקורא ליצירת ספרות אחרת, ליצירת אמנות אחרת, לאירוע היסטורי, לדמות היסטורית וכו'. בדרך כלל קושר הארמז בין היצירה שבה הוא מצוי לבין היצירה, או האירוע ההיסטורי, שאליהם הוא רומז. ההשוואה שנוצרת תורמת להבנת משמעות היצירה .

בשירו של שלמה אבן גבירול "כאבי רב ומכתי אנושה" קיימים ארמזים

רבים לסיפור איוב. חלק ממשמעות השיר נשען על ההקבלה בין מצבו של

איוב לבין מצבו של הדובר. (ראה גם "שיבוץ").

ברי סחרוף בשיר "עבדים" פותח במילים "על נהר אספירין ישבנו" על

דרך הכתוב בתנ"ך "על נהרות בבל ישבנו". האלוזיה בין שני האזכורים יוצרת ניגוד ומעלה חוויה של ניכור, בדידות, ניתוק מן המקום הטבעי. 'נהר אספירין' מטאפורה על המצב בהווה, במקום הטבעי, והסיטואציה העכורה שבמקום זה גורמת להתנתקות מנטלית, חוסר תכלית, סף התהום, לעומת ישראל על נהרות בבל מבכים על מר גורלם שלנגד עיניהם עומדת התכלית והיא החזרה לציון. דינמיות לעומת אפתיה וחידלון.

אחדויות, שלוש (מקום, זמן, עלילה) - שלושה תנאים החייבים להתקיים בטרגדיה, על פי אריסטו. המחזה מתאר מציאות מוגדרת, המתהווה לעיני הצופה, לפיכך צריכה העלילה להיות אחת, שלמה וממוקדת. בלי סטיות, השמטות ותוספות (אחדות העלילה). הבימה היא מקום ההתרחשות, לפיכך ראוי

שהתפאורה לא תשתנה ושהעלילה תתפתח במסגרת הבית, החצר או העיר (אחדות המקום). גם זמן ההתרחשות אינו יכול לחרוג מגבולות העכשיו, שעה, יום או יממה לכל היותר (אחדות הזמן).

אליטרציה-תופעה לשונית מצלולית בשיר. עיצור או הברה חוזרים בהתחלת שתי מילים או יותר באותה שורה. צליל הדומה יכול להיות זהה בראשית המלים. האליטרציה יוצרת קשרים של צליל בין חלקי המשפט ועל ידי כך מדגישה את המלים המרכזיות בשיר.

אמצעי אפיון - כינוי לשיטה ולאמצעים של עיצוב דמויות ביצירה ;

הצגת מראיהן, התנהגותן ותכונותיהן .

אפיון ישיר- של הדמות מגדיר באופן ישיר את הדמות. אפיון זה ברור וחסכוני, אבל לא תמיד משכנע.

אפיון עקיף - כשהמספר מסתתר מאחרי הדמות, והדמות מציגה

את עצמה וממחישה את עצמה בדיבור, בהתנהגות, ובמגעים כלשהם ועל הקורא לשפוט את הדמות, להסיק מסקנות, על פי גילויים אלה.

אנאפורה - חזרה על מילה בראשי טורים. יש שהחזרה באה ברציפות, ויש שהיא באה לסירוגין. החזרה העקשנית על מילה בראשי טורים מבטאת עוצמה רגשית חזקה, וחושפת את התכנים הרגשיים של השיר. חזרה זו מבליטה גם המשכי טורים. האנאפורה מתאימה להבעת רגשות, להבעת התלהבות או להבעת תוכחה או תלונה. השיר "נוסח" של בן ציון תומר בנוי על אנפורה סרוגה:

"אבי....אני ;

אבי....אני."

יהודה עמיחי בשירו "דרך שתי נקודות עובר רק קו ישר אחד":

"חיינו שבכתב היו לחיינו שבעלפה

חיינו שבעולם הבא לחיינו שבזה

חיינו הממהרים לאט וחיינו העוברים לאט-

דרך שתי נקודות עובר רק קו ישר אחד".

אנטי-גיבור - מכונה הדמות המרכזית שאינה מתנהגת מתוך עצמאות, אינה מנהלת מאבק אקטיבי, אינה זוהרת במיוחד אלא היא דמות כנועה, מופנמת ומושפלת, הנשחקת מתוך אין-ברירה בין כוחות החיים והחברה.

אנלוגיה (הקבלה) - הקבלה הנוצרת בין שתי דמויות, שיש ביניהן לפחות נקודת דמיון אחת ונקודת שוני אחת. בעזרתה אנלוגיה ניתן ללמוד על מערכות משולבות של זהויות וניגודים.

האנלוגיה יכולה לגבש את מבנה העלילה ולהעניק ליצירה ממד אסתטי

מצד אחד וממד פסיכולוגי עמוק מצד נוסף .

בסיפור "פנים אחרות" מאת ש"י עגנון קיימת אנלוגיה בין טוני לבין בעלת הבית.

אנקדוטה - סיפור קצר המשולב בתוך עלילה רחבה יותר. תשלב הומור וכמעט תמיד עם לקח ומוסר השכל. ניתן למצוא אפיון זה ברבים מן הספורים החסידיים.

אפיזודה - אירוע מוגבל וחסר משמעות לכאורה. מטבעה האפיזודה היא סטייה מן העלילה כדי להשהות ולהאט מהקצב, להוריד מן המתח.

אפילוג - מערכת הסיום במחזה קלאסי. החלק החמישי של המחזה. האפילוג הוא מעמד של פרידה מן העלילה, מן הגיבורים ומן הקהל.

אפיפורה - מילה או ביטוי החוזרים באותה משמעות בסופי שניים או יותר משורות השיר. לדוגמה :

"בתי, אם כלבים בוכים בעיר,

הלא אות כי מלאך עובר בעיר.

כי עיניים יאורו, בת,

ושמיים יאורו, בת,

ושנים יעבורו, בת,

ואת אלה יזכורו בת" (אלתרמן)

אפיקה - סוג ספרותי המניח שביצירה יש מספר המספר על אירועים שקרו בעבר. אירועים מצטרפים למסכת עלילתית שמתרחשת בזמן כלשהו תוך התמקדות בדמויות. לסוג זה שייכים הסיפור הקצר, הסיפור הארוך והרומן.

אקספוזיציה (הצג, פרישה) - פתיחה בה הסופר מציג את הדמויות, את הרקע ואת הבעיה שהסיפור מעלה. הבעיה נרמזת באקספוזיציה ומתפתחת בהמשך העלילה. האקספוזיציה מופיעה בדרך כלל בהתחלת סיפור, מחזה, אך אפשר שהיא תופיע גם בתוך היצירה, בצורה מרוכזת או מפוזרת.

אקרוסטיכון - נוצר כאשר האותיות, הפותחות את טורי השיר או חלקים אחרים בשיר מצטרפות יחד לכלל המלים או מסודרות בסדר אלפביתי. אם האות הפותחת את השורה הראשונה היא א' האות הפותחת את השורה השניה תהא ב' וכך הלאה. באקרוסטיכון אפשר יהיה למצוא את שמו של מחבר השיר. כבר בתנ"ך נפוץ השימוש באקרוסטיכון, כמו גם בפיוטים, בשירת הקודש שנכתבה בתקופת תור הזהב בספרד המוסלמית.

ב

בית - חלק משיר המורכב משתי שורות או יותר. בית מכיל יחידה שירית מקצבית ומצלולית, המתבטאת ברעיון שלם ובתמונה שלמה. אחדותו של הבית היא באופן החריזה, המשקל והמקצב, חזרות, אנאפורות, שירשור וכו'.

בית בשירת ימי הביניים - הבית נחלק לשתי צלעות. הצלע הפותחת היא הדלת וזו הסוגרת - סוגר. בצורת השיר הקבועה והרשמית (הקצידה), כל הבתים (הטורים) נחרזים בחרוז אחיד שאינו משתנה לאורך כל השיר. (שיר שווה-חרוז). לעתים חורזת המלה המסיימת את הדלת בבית הראשון עם המלה המסיימת את הסוגר בבית הראשון ועם המלים המסיימות את הסוגרים בשאר הבתים. חריזה כזו נקראת "תפארת הפתיחה"

בלדה - תחילה שיר מחול, כאשר המחולל היה שר אותו. אחר כך הפך להיות שיר סיפורי שנושאו היו היסטוריים או אגדתיים. הבלדה התפתחה בארצות הרומניות במאה ה-13 (דרום צרפת, ספרד, איטליה). הבלדה האיטלקית הקדומה הייתה בעיקרה שיר-אהבה ריקודי.

הבלדה הצרפתית היא שיר לירי, סיפורי הגותי. המבנה שלה - שלושה בתים בני 8 טורים וחתימה. והיא פותחת לעתים במילה נסיך.

לאחר כמה דורות נס ליחה של הבלדה אצל משוררי צרפת והיא זוכה לתחייה במאה ה-19.

באנגליה הבלדה מצאה בית בעיקר בחבל ארץ שבין אנגליה וסקוטלנד. היא פרוחה במאה ה-15. היא בנויה מבתים בני ארבע שורות. השורות מחורזות. אפשר למצוא בית חוזר (פזמון). כבלדות האנגליות מספרות על נסיכים וגבירות, על מעשי רצח, שודד אציל (רובין הוד), מעשי נסים.

בארה"ב נושאי הבלדה- מלחמות באינדיאנים, הווי כושי, חיי חוטבי- עצים, בוקרים וכו'.

התפתחותה העיקרית של הבלדה בהיותה נוטה אל שירי עם. הבלדה קודרת, דרמטית, לעתים טראגית. יש בה גם אהבה, נאמנות אך סופה אסון, מוות, הרס הגיבור.

הבלדה אינה מספרת על המאורעות המרכזיים אלא ממחישה אותם. קיימים דיאלוגים, והמתח הרגשי נבנה לקראת שיא.

הדובר אינו מעורב. רגשותיו, עמדותיו ודעותיו אינם מתוארים והוא אינו מפרט את יחסו לאירועים. אם מוצגת בבלדה עמדה, היא אינה עמדה אישית של הדובר אלא עמדה כללית. העלילה תופסת מקום מרכזי. לא עולמן הפנימי של הדמויות מודגש אלא מעשיהן. התיאורים מועטים.

קיימות בבלדות חזרות. החזרות מצטרפות ליסודות הצליליים האחרים בשיר, והן מבטאות וממחישות את עוצמת הרגשות, ומאפשרות לשומעים לקלוט ולזכור פרטים מרכזיים.

ג

גיבור - דמות שמסביבה מתרכזת העלילה בסיפור או במחזה.

גיבור טראגי - מייצג את האנושות כולה. מצוייה בו תכונה אנושית, המצויה אצל בני אדם, הקיימת בטבע האדם. הסבל שהוא עובר, ידיעת הסבל העובר עליו, משותפים לו ולבני אנוש. אך הוא שונה מן האנושות הרגילה, בכך שהוא מיוחד. הייחוד שלו בא לידי ביטוי בקיצוניות, האופיינית לו.

בטרגדיה היוונית ובטרגדיה השקספירית שונה הגיבור הטראגי מבני האדם הרגילים. הוא שייך למעמד חברתי גבוהה. הוא מלך, או בן מלך, או שהוא שייך באופן כלשהו לחצר המלוכה או לבית המלוכה. מעמד זה מעניק לו את היותו בעל סמכות, עשיר וכו', ובכך יש לו יתרון רב על פני אלו, הנכללים בקטגוריה של "האנושות כולה". העובדה, שהוא חשוף לתהפוכות הגורל, שהוא עלול ליפול, לסבול עד כדי אובדן, היא בעלת ערך דרמטי הגורם לאדם רגיל להזדהות עמו.

עוצמת אישיותו, אופיו המיוחד, אומץ ליבו ואצילותו. הגיבור הטראגי אמיץ לב אך מלא כעסים. הכעסים מתבטאים בסערת רגשות ספונטנית ("המלט" של שקספיר, "אנטיגונה" של סופוקלס), מה שחורצים את גורלו הטרגי.

מוסריותו של הגיבור הטראגי גבוהה מאד. הוא רודף אמת ודורש לגלותה בכל מחיר. היכולת לסבול והפיוס עם הסבל מתוך אומץ לב, נובעים ממוסריותו הגבוהה. הסבל מוביל אל הידיעה.

גרוטסקה - סוג של ספרות קומית. מטרתה של הגרוטסקה להעביר ביקורת, ללעוג ולהצחיק. היא משתמשת בהפרזות ובעיוות ההופעה, ההגיון והתנהגותו של המבוקר.

הגרוטסקה הייתה פופולרית אחרי מלחמת העולם הראשונה כתוצאה מהזעזוע העמוק והייאוש הרוחני שתקף את האינטליגנציה. היא הייתה מעין הגנה מפני המציאות הריאלית המפחידה, מעין בריחה ממנה.

חנוך לוין הוא כותב הגרוטסקות המשפיע ביותר בדרמה הישראלית כיום.

ד

דובר - הגוף המדבר בשיר. ניתן להבחין בין שלושה גופים הקשורים בשיר: המשורר, מחבר השיר, שאינו גם הדובר בו.

הדובר, הוא המוען, האומר את הדברים בשיר, אבל אינו חייב להיות גם

הנמען, המושא של השיר.

האני הדובר (persona) שהוא גם המדבר וגם המושא בשיר. כלומר הוא מדבר על עצמו. האני הדובר מאפיין ביותר את השיר הלירי האישי.

דיאלוג (דו-שיח) - שיחה בין שתי דמויות. המחליפות דברים זו עם זו ומגיבות אחת על דברי האחרת. הדיאלוג מאפיין את הדמויות ומקדם את העלילה, את ההתרחשות. הדיאלוג מדגיש את המסר הרעיוני של היצירה.

דיוואן - כינוי לקובץ שירים ופיוטים של משורר בימי הביניים.

דלת - מחצית ראשונה של הבית בשירת ימי הביניים. מבחינה משקלית מורכב הבית משתי צלעות שוות: צלע הדלת וצלע הסוגר. לעתים יש יחס של תקבולת רעיונית- ציורית בין הדלת והסוגר.

"כאבי רב ומכתי אנושה (דלת) // וכוחי סר ועצמותי חלושה" (סוגר) רשב"ג

דימוי - ציור לשוני הבא להשוות בין שני עצמים, הבאים זה לעומת זה. שני העצמים שונים זה מזה, אך אפשר להשוות ביניהם בתכונה אחת, במצב או בפעולה המשותפת לשניהם. ניתן להבחין בדימוי בעזרת כ' הדימוי - חזק כארי, כשושנה בין החוחים, כן רעייתי בין הבנות. לעתים, הדימוי משמש כדי להגביה או כדי להנמיך את המתואר.

אני מדגים ומסביר

דמות - כל אחד מן המשתתפים שעוצב ואופיין על ידי המחבר במחזה, בסיפור, או בשיר סיפורי. יש דמויות ראשיות ומשניות, עגולות ושטוחות.

דמות משנה - הופעתן של כמה דמויות משנה ביצירה אחת עשויה ליצור זיקה של הקבלה, בינן לבין הדמות הראשית. הקבלה זו התורמת לאפיון הדמויות ומדגישה את הקווים המשותפים להן. ואילו זיקה של ניגוד בין הדמויות מחריפה את השוני ביניהן ומבליטה את ייחודה של הדמות הראשית לעומת דמויות המשנה.

דמות עגולה - מעוצבת לעומק. דמות זו מוצגת בתכונות רבות ומגוונות. פנים רבות לה. היא מורכבת ואנושית יותר מדמות שטוחה. היא משתנה בהשפעת המאורעות ומתפתחת במהלך הסיפור. דמות זו משכנעת. היא נאמנה לעצמה ונושאת אידיאה.

דמות ראשית - עניינה מובלט ביצירה במידה רבה, והיא מעסיקה במעשיה, בגורלה וגם בעולמה הפנימי את תשומת לבו של הקורא, ולעתים אף מעוררת את אהדתו.

דמות שטוחה - חד מימדית, חסרת לבטים. קלה לזיהוי ולהגדרה. אינה מתפתחת במהלך הסיפור, ולא חלים שינויים באופייה ובהתנהגותה. היא מתפקדת כדמות-עזר ותורמת לרקע ולעיצוב האווירה, שעליה מתבלטת הדמות הראשית.

דרמה - שם כולל ליצירות שנכתבו להצגה כמו קומדיה וטרגדיה. ראשיתה של הדרמה הייתה במונולוג שהיה מלווה בתנועות ומחוות. לאחר שנוספה דמות שנייה על הבימה, כדי שתשמש כדמות מגיבה, נוצרה שיחה. הדיאלוג הפך להיות המרכיב הבסיסי והמאפיין של המחזה. הדרמה נותנת ביטוי אמנותי לעלילה מרוכזת ורבת מתיחות, שעיקרה התנגשות (קונפליקט) בין הנפשות הפועלות.

ה

האנשה (פרסוניפיקציה)- ציור לשוני המציג דומם או צומח, בעל חיים, רעיון, הרגשה כאילו הם אנושיים. אובייקטים דוממים או בעלי חיים וכו' יכולים לחשוב, להביע רגשות ולהתנהג כמו בני אדם.

המשורר איתמר יעזו-קסט כתב באחד משיריו

”לבוש שחור

ישב הערב על מפתן הצריף”

הגזמה (היפרבולה)- ציור לשוני, הבא לעורר רושם, תדהמה, התרגשות על ידי הפרזה מעבר לאמת שגלויה לכל. ההגזמה יכולה להתבטא ככל אמצעי אמנותי אחר: מטאפורה, דימוי. בהגזמה השתמשו בתנ”ך ובעיקר בשירת ימי הביניים, אך גם שירתנו אינה נמנעת. נתן אלתרמן ויהודה עמיחי היו בין “המגזימים” בשירתם. אלתרמן ב”ניגון עתיק” כתב:

”אם תרדנה בליל דמעותיך,

שמחתי לך אבעיר כצרוור תבן.

אם תרחפנה מקור עצמותיך,

אכסך ואשכב על אבן.”

יהודה עמיחי לא פחות הגזים בכותבו:

במקום שאת אוהבת

צריכים לפנות את הרהיטים מן החדר

את כל האילנות וההרים והימים

מן העולם כי צר”

הוראות במה - הן הערות הכתובות של המחזאי (יוצר הדרמה), המצורפות לסצנות שונות. ההערות מתייחסות להפקה העתידית של המחזה, ומנחות את הבמאי, השחקנים וצוות ההפקה הנוסף. ההערות מתומצתות ומשאירות מרחב פרשני למבצעים. ההערות מתייחסות לתנועות השחקנים, למיקומם על הבמה, להבעות פניהם (מימיקה), לטון הדיבור, לנמען שאליו מופנה הדיבור (לדמות אחרת, לקהל או לדובר עצמו), לרגש המובע בתנועה, לתפאורה, לתאורה, למוסיקה, לכוריאגרפיה, לתלבושות וכו'.

היבריס - בטרגדיה יוונית ההיבריס הוא תחושת הגאווה הפושעת, ההתנשאות היהירה, המבטלת את הזולת, את חוקי המוסר ואת צו האלים. הגיבור מסתבך במהלך עניינים טרגי, או אפילו יגרום להיווצרותו. הכרחי הוא שהגיבור ייהרס, יגיע לאובדן גמור. הנפילה הטרגית מועצמת דרך הניגוד שבין הקצוות, והגיבור הטראגי נופל ממרומי ההצלחה אל תחתיות הכישלון והייאוש. על הגיבור לעמוד בנפילה זו בדרך מעוררת כבוד, הערכה ואפילו הערצה. הנפילה חושפת את גדולתו ואת עוצמתו, כפי שקודם לכן נחשפו חולשותיו ופגמיו.

הרפיה קומית - נוצרת כאשר במחזה רציני, שאינו קומדיה, משולב קטע קומי, או קטע שיש בו אלמנטים קומיים: מופיעה דמות שעיצובה מגוחך, מוגזם ומצחיק, נוצרת סיטואציה מגוחכת, הלשון מצחיקה. הרפיה קומית יוצרת פסק זמן שבו יכולים הצופים לעכל את משמעות הדברים, שבהם חזו עד לאותה נקודה.

השהייה - האטת קצב העלילה באמצעים שונים כמו: התעכבות על תיאורים מפורטים למיניהם (תיאורי נוף, תיאור חיצוני של הדמות, תיאור רגשות וכו'). סטיות ברצף הזמן (רגרסיות לאחור בעזרת סיפור זיכרון, מכתב, סיפור בתוך סיפור וכו').

ו

ז

ז'אנר (סוגה) - הספרות מסווגת לתחומים שונים. מחלקים את הספרות לסוגים, תתי סוגים ולצורות כתיבה שונות. אריסטו סווג את הספרות לשלושה סוגים: האפי (משתייכים השירה- האפוס, הפואימה, האידיליה) והפרוזה (המעשיה, האגדה, הסיפור הקצר, הנובלה, הרומן ועוד). הלירי (סוניטה, רומנסה ועוד) והדרמה. הבלדה היא סוג ביניים, מאחר שיש בה יסוד לירי, אפי ודרמטי.

אך אין זה הסיווג היחיד. יש המסווגים כמותית (אורך היצירה), מהותית

(על פי נושא). סוג המחבר, זמן הסיפור, גוף המספר. הז'אנר הספרותי אינו בר הגדרה חד משמעית והוא נתון להבחנות שונות.

ח

חזרה - תופעה ספרותית המביאה פריט מתחום הלשון, המיבנה, המקצב, המצלול וכו', החוזר במהלך היצירה, פעמיים או יותר, כמו שהוא או בשינוי.

החזרה מדגישה את הפריט החוזר אם בגלל חשיבותו או בגלל מצב רוחו של הדובר, השרוי בשמחה או בצער, בזעם או בפיוס, בתודה או בהערצה, כשהמגמה היא לסכם ולשכנע.

בשיר החזרה תופיע כפזמון, אנאפורה, אפיפורה, חרוז צמוד, תקבולת וכו'.

חריזה-מלים בעלות צלילים שווים. המלים החוזרות מופיעות בסופי שורות (טורים) .

א. הכלל הבסיסי של החרוז המדויק קובע, שבחרוז משתתפים כל הצלילים מן התנועה המוטעמת האחרונה ועד סוף הטור. את דפוסי החריזה מסמנים באותיות האל"ף- בי"ת.

כל חרוז חדש יזכה באות חדשה. אם חרוז נשמר במשך שני הטורים הראשונים, ואחר- כך מתחלף לחרוז אחר למשך שני הטורים העוקבים, ושני הטורים המסיימים חוזרים לחרוז המקורי, הראשון, תסומן החריזה: אאבבאא.

שיר שבו חוזרים הטורים לסירוגין, והחרז מתחלף בכל פעם יסומן: אבאב גדגד וכו'. יש לשים לב ולא לסמן חרוז, שהופיע כבר קודם, באות חדשה.

ב. כלל אחר קובע, שהחרז צריך לכלול לפחות שני צלילים. בדרך כלל הכוונה לשני עיצורים או לתנועה ולעיצור.

ג. כלל נוסף קובע, שעל החרז לכלול צליל מצלילי השורש של המלים ולא רק סיומות דקדוקיות.

חרוז גברי (חזק)- חרוז, שההטעמה באיבריו היא בהברה האחרונה.

חרוז נשי (חלש)- חרוז, שההטעמה באיבריו היא בהברה הלפני אחרונה. איברי החרוז יכולים להיבנות ממלה אחת, או מצירוף מלים.

"תנכי פתוח בספר איוב.

- איש מופלא ! למדנו גם אנו

לקבל את הרע כקבל את הטוב

בברכה לאל שהכנו" (רחל)

חרוז עשיר- חרוז המוסיף צלילים מעל לנדרש בכללי החרוז המדויק.

חרוז פנימי- חרוז, ששני אבריו (או אחד מהם) אינם מופיעים בסוף הטור.

ט

טרגדיה- הטרגדיה היא סוג ספרותי עתיק ומקורה ביוון הקדומה. אריסטו רואה את הטרגדיה כחיקוי "מימיס", גילום של המציאות. הטרגדיה מביאה את הצופה לקתרזיס-הזדככות. כלומר אם עלילת המחזה רצופה באירועים מחרידים, הסיום מותיר את הצופה מזועזע אך לא מיואש ומדוכא. הטרגדיה מעלה רגשות של פחד וחמלה אך היא ממרקת אותם ובסיומה חש הצופה תחושה של התרוממות רוח.

עלילתה היא נפילה. מעבר מהצלחה לכישלון. סופה באסון גמור. לא כל מחזה, שסופו אסון הוא טרגדיה.

י

כ

ל

מ

מוטר- משפט, פתגם או ציטטה, המופיעים בראש היצירה ומשמשים מעין מפתח להבנת היצירה או להבנת הכוונה של המחבר.

מוטיב- חפץ, אירוע או רצף מלים החוזרים פעמים אחדות ומתקשרים לתוכן היצירה. תפקיד המוטיב הוא לקדם את העלילה.

מוטיב חוזר (לייטמוטיב)- מוטיב מרכזי ביצירה, שסביבו נעים שאר המוטיבים של אותה יצירה. המוטיב עצמו הוא יחידת טקסט בעלת מלה או שתיים, החוזרת ביצירה יותר מפעם אחת ומעניקה ליצירה משמעות נוספת, מעבר לפירוש המילולי של אותה המילה. בסיפור "האדונית והרוכל" של עגנון מצויים מספר מוטיבים: מוטיב החיזור, מוטיב העין והמבט, מוטיב הסכין, מוטיב החיוך, מוטיב האכילה והפיטום ומוטיב הגג. המוטיבים נמצאים לאורך כל הסיפור והם בעלי משמעות.

מערכה- הדרמה נחלקת למערכות. הטרגדיה היוונית לא נחלקה למערכות. קטעי המקהלה הפרידו בין חלקי העלילה השונים. רק מאוחר התגבשו החלוקות לחמש מערכות ולשלוש מערכות. בימינו השתנתה החלוקה והדרמה מחולקת לערכות על פי שיקולי היוצר.

בדרמה קיים קשר בין החלוקה למערכות לעלילה.

מערכה א' - אקספוזיציה. שלב ההצגה.

מערכה ב' - סיבוך.

מערכה ג' - משבר ומפנה.

מערכה ד' - הפעולה שכנגד, תחילת ההתרה.

מערכה ה' - פירוק והתרה (בטרגדיה - האסון, הקטסטרופה).

מטאפורה (השאלה) - ציור לשוני. סוג של דימוי, היוצר זהות משתמעת בין שני דברים שונים. הזיהוי נעשה בלי כ' הדמיון או מלת השוואה אחרת. תכונה מסוימת מושאלת ממוצג למוצג ומעניקה לציור הלשוני החדש משמעות נוספת ויופי מעל ומעבר להיגיון הגלוי של הציורף המילולי החדש. המטאפורה נותנת לקורא שני רעיונות תמורת אחד. למשל "גרזן הפחד האלם" (שלונסקי), כוכבי עיניה, שער שמים, פרק חיים ועוד.

מיפוי מושגי - מפה מושגית המתארת מושגים משמעותיים ביצירה והקשרים ביניהם. באופן זה מתבהרת יותר משמעות המושגים.

שלבי המיפוי:

1. שלב החשיבה - סימון מלים משמעותיות בטקסט.
2. שלב האסוציאציה החופשית - את המילים הללו יש לסמן בסימון שונה, חופשי, מתאים לאסוציאציה (שונה מהסימון בשלב החרוזה).
3. מיון וסידור על פי עקרון מארגן - העקרונות המארגנים: רצף כרונולוגי, דמויות, דרכי עיצוב, התפתחות, דימוי, מטפורה, מבנה תחבירי, הרהורי הקורא, רעיונות, יצירת קשרים בין מלים בקבוצה.
4. יצירת קשרים בין הקבוצות השונות.

מלה מנחה - בשם זה מציינים מלה או שורש לשוני, החוזרים בתוך הטקסט חזרה רבת משמעות. העוקב אחר חזרות אלה, מתפענחת לו או מתבהרת לפניו ביתר שאת כוונת הטקסט.

חזרה זו אינה חייבת להיות דווקא של אותה מלה ממש, אלא גם של שורש המילה החוזר ונשנה. יותר מזה, עצם השוני בין המלים עשוי להגביר את כלל הפעולה

הדינאמית של החזרה... כלומר בין המלים החוזרות נוצרת מעין תנועה. המלה המנחה מלכדת את המשפטים הפזורים בטקסט.

מניע (מוטיבציה) - יש שהיצירה עוסקת לא רק במעשי הדמויות, אלא גם במניעים המובילים אותן לבחור קו פעולה מסוים. העיסוק יכול להיות גלוי ומפורש, כאשר הדמות דנה במניעה, או שתודעתה נחשפת בפני הקורא.

או שהמניע סמוי ומרומוז, ועל הקורא לנסות לשער ולשחזר מה הם המניעים האפשריים. המניעים יכולים להיות מודעים לדמות אך גם לא. הם יכולים להיות פשוטים או מורכבים. הסיפורת הפסיכולוגיסטית נוטה לעסוק במניעי הדמות.

מספר - מי שמספר את היצירה. המספר מתווך - אם באופן גלוי ואם בסמוי לקורא המבקש לדעת.

בדרך כלל המספר אינו מספר על עצמו. הוא מתפקד רק כאמצעי המאפשר את קיומו של הסיפור.

ישנם סוגים שונים של מספר:

מספר גיבור - הוא הגיבור הראשי ביצירה. הוא מדווח ומעיד בעיקר על חייו ועל דעותיו שלו ומגלה לנו את מעשיו ואת עולמו הפנימי. דווקא בשל היות המספר קרוב אל עצמו, הוא עלול "להנמיך" או "להגביה" את קומתו ועל הקורא להיות חשדן מעט לגבי דבריו.

מספר "יודע-כל" - מספר המתייחס אל העולם המסופר שלו כאל עולם בדוי. על פי רוב הוא מספר בגוף שלישי, אך גם אם לא - לעולם אינו דמות מעולם היצירה.

הוא יודע הכל על עולמם הפנימי של גיבוריו. הוא יודע מה מתרחש בתוכם ומוסר את רגשותיהם ואת דעותיהם.

הוא מציג בו זמנית אירועים שונים, שהתרחשו בעת ובעונה אחת במקומות שונים. הוא מסוגל לנדוד מגיבור אחד, השרוי במקום פלוני, לגיבור נוסף, השרוי במקום אלמוני, ולספר מה עשו ומה חשו שניהם.

המספר כאחת הדמויות - המחבר בוחר לו דמות אחת המספרת את הסיפור מזווית הראייה המוגבלת שלה. המחבר מלווה את הדמות המספרת לכל מקום. הסיפור יכול להיות בגוף ראשון (של הדמות המספרת) או בגוף שלישי (של המספר - מפיה ודרך עיניה של אותה דמות). על המחשבות, הרגשות והרצונות של דמויות

אחרות אין המספר יודע יותר משיודע הקורא. דמות מספרת כזו יכולה להיות דמות משנית, אפילו בעלי חיים.

מעשיה - יסוד המעשיה הוא מעשה, "מעשה שהיה..." , אין המעשיה מספרת על עובדות מציאותיות. עלילתה של המעשיה היא בדויה. בדרך כלל אין במעשיה גיבורים אישיים, אלא דמות מרכזית. גם דמות על-טבעית בדמות אדם.

מאפייני המעשיה: עלילה דמיונית, התרחשות על זמנית ועל מקומית. קסם ומיסתורין. נטייה לשימוש במספרים מוסכמים: שלוש, שבע, עשר וכו'.

הדמויות סטריאוטיפיות. התנגשות בין הטוב והרע, היפה והמכוער, החוכמה והטיפשות, הצדק והעוול, התמימות והרמאות וכו'. הסיום טוב ומלווה בלקח חינוכי.

מצלול - חזרה על צליל, המודגש אצל מלים שונות שצלילן זהה או דומה. ניתן להבחין בחזרות של מלים, אליטרציה, אונומטופיאה וכו',

משגה גורלי - מעשה שאין לחזור ממנו. לדוגמה: רצח המלך דונקאן ביצירה "מקבת" של ו. שקספיר, הוא משגה גורלי שמבצע מקבת. משגה זה, תוצאותיו אינן מאחרות לבוא, ומובילות למותו של מקבת.

נ

נובילה - סוג של סיפור קצר אך ארוך ממנו וקצר מרומן. הנובילה התפתחה בתקופת הרנסאנס.

הנובילה, מתמקדת באירוע רב-ערך מסוים, מספר דמויות קטן מאד, ועלילתה מעוטת התיאורים שואפת אל השיא ואל הפתרון.

נמען - מי שהשיר מופנה אליו. הדובר ביר פונה לנמען מסוים כדי להעביר לו חוויה. תפקיד הנמען בשיר חשוב, כי באמצעותו אנו מגלים את יחסו של הדובר ואת זווית הראייה שלו לגבי הדברים שהוא מספר עליהם. כאשר הדובר מתרשם ומתרגש, הוא מנסה להיות קשוב לדברים. חייבת להיות התאמה, זיקה בין תוכן הדברים לכתובת שהם מופנים אליה.

נקודת מפנה - אירוע, מקרה המחולל שינוי בגורלו ובעתידו של הגיבור. המפנה מביא עמו הפתעה, והוא שובר את תנועת העלילה.

נקודת שיא - הנקודה (האירוע, הביטוי) שכל הסיפור מוביל אליה. בנקודת השיא גיבור הסיפור נפגש פנים אל פנים עם עצמו, עם פנימיותו. בנקודה זו טמון

המוקד הרגשי והרעיוני של הסיפור. זה המקום החווייתי ביותר בסיפור, ובאמצעותו אפשר להבין את הרעיון המרכזי של הסיפור.

נקודת תצפית - נקודת ראות. נקראת גם עמדת המספר או סוג המספר. דרך עיניו של מי מוצגת העלילה? היכן מצוי המספר - בתוך הסיפור או מחוץ לסיפור? מאיזו עמדה רעיונית או ריגושית הוא מספר ומתאר?

נקודת תצפית אובייקטיבית - המספר דומה למעין מצלמת קולנוע נסתרת. הוא מהיר, דינאמי ויכול לחדור לכל מקום, אבל אין הוא יכול להגיב, לפרש, לנתח ולאפיין את העלילה ואת הדמויות. כל פעולת פירוש ושיפוט היא על הקורא, כמו בתיאטרון.

ס

סונט - שיר זהב. שיר המורכב מ-14 שורות: $14 = 2(\text{ב}) + 5(\text{ה}) + 7(\text{ז})$

מקור שירה זו באיטליה במאה ה-13. הסונט היה נפוץ בימי הביניים, בתקופות הרנסאנס והרומנטיקה.

על פי התבנית האיטלקית לסונט ארבעה בתים - שני בתים בני ארבעה טורים כל אחד (אוקטט) ושני בתים בני שלושה טורים (ססטט). תבנית החרוזה באוקטט: אבבא אבבא, ובססטט: גדה גדה או - גדג דגד.

סטייה (דיגרסיה) - נוצרת כאשר המספר סוטה בפתאומיות מן העניין המרכזי, שבו הוא עוסק, ועובר לתחום אחר, הנראה לכאורה שולי. פעמים רבות נוצרת סטייה במישור העלילתי - קו העלילה נפסק ונוצרת השהייה. לעתים מאפיינות הסטיות את דרך הסיפור, את אופי העברת דבריו של המספר.

סיום סגור/סיום פתוח - סיום סגור עונה על השאלות, פותר את הבעיות ומתיר את ההסתבכויות שעלו במהלך הסיפור.

סיום פתוח - סיום המשאיר שאלות אחדות בלא מענה, אינו פותר את כל הבעיות ואינו מתיר את כל ההסתבכויות שבעלילת הסיפור.

סיפור מסגרת - סיפור בתוך סיפור. ביצירה שכזו ישנם שני מישורים של זמן: מישור אחד בונה את המסגרת של הסיפור. המישור הנוסף בונה את הסיפור הפנימי.

לפעמים מציגה המסגרת את המספר, את המציג, או מספר אחר וכו'. דוגמה לסיפור מסגרת - הסיפור "הדוד ז'יל" מאת ג.ד. מופאסן.

סיפור - עם - סיפור פולקלור - אנונימי. הסיפור פשוט, קריא, תמים, מעודד ומחנך. כמו כל סיפור הוא מורכב מעלילה, דמויות והווי חיים. הוא נקרא כך מאחר שהוא נחלת העם, סיפור שנמסר תחילה בעל-פה מדור לדור. הוא נועד למשוך את אזנו של השומע. בדרך כלל המספר הוא אלמוני. רק בשלב מאוחר יותר נרשמו הסיפורים בכתב, ואף כונסו בספרים ובאוספים.

בדיקה של סיפורי עם רבים, מכל הסוגים ומכל העולם, העלתה, שבכולם ישנם "דברים" החוזרים ונשנים. "דברים אלה הוגדרו ונוסחו על ידי חוקרים, ונקבעו כ"חוקי הסיפור העממי". ניתן לחלקם לשניים:

חוקים צורניים - המתייחסים לצורת הכתיבה.

חוקים תוכניים - המתייחסים לעלילה ולתוכן.

החוקים הצורניים:

א. חוק הפתיחה והסיום - כל הסיפורים פותחים בנוסחאות שוות של פתיחה. "היה היה..." ונוסחאות דומות לה נועדו ליצור אוירה של מעשה מיוחד, ולהכניס את הקורא לסוד העניין. כל הסיפורים מסתיימים בסוף טוב.

ב. חוק החזרה - בסיפורים יש חזרות רבות של מלים, עובדות, מעשים וכו'. החזרות הרבות מארגנות את העלילה ותורמות לתחושת הזדהות והנאה של הקורא. החזרה גם מדגישה עניינים מיוחדים, במקום להרבות בתיאורים.

ג. חוק השילוש - החזרות בסיפורים הן לרוב, משולשות: המלה, המצב, התכונה. לדוגמה: הנערה טובה, יפה וחכמה. המעשה כולו - חוזר 3 פעמים. המספר 3 הוא החשוב ביותר בסיפורי עמים. (מספרים נוספים בעלי משמעות - 5, 7, 12, 40). בנוסף לכך מופיעים צירופי המספר 3.

ד. חוק השניים במערכה - כאשר יש שלושה גיבורים בסיפור עממי כלשהו, תמיד תפעלנה שתי דמויות בלבד - השלישית לא תהיה פעילה. שלושת הגיבורים הם, לרוב, משולש: דמות חיובית (+), דמות שלילית (-) ודמות נייטרלית (0). הדמות הנייטרלית מצטרפת, בסוף העלילה, לדמות החיובית.

ה. חוק הדו-שיח - זהו אחד החוקים, הנובעים מהצורך להשפיע על המאזין. מכיוון שהמטרה היא לרתק את הקהל ולשתפו בעלילה - משנה המספר את קולו, ומשחק את שתי הדמויות הפועלות. לכן יהיו ביטויים כמו "אמר לה", "ענתה לו" ולא שימוש בדיבור עקיף כמו "היא סירבה לצאת."

ו. חוק הקיטוב- הניגודים שבסיפורי- העם הם תמיד קיצוניים- ניגודים בין גיבורים או עמיתים (שחור ולבן, יפה ומכוער, צודק וחוטא, וכו')

ז. חוק התאומים- פירושו פיצול אחד הגיבורים לשניים: שתי דמויות שאין הבדל מהותי ביניהן. מול שני הגיבורים הללו (שהם בעצם אחד) עומד היריב (לדוגמה: אם חורגת ומולה האחים עמי ותמי, שהם גיבור אחד).

ח. חוק משחק המלים- גם חוק זה נועד למשוך את תשומת לבו של המאזין אל המספר וסיפורו. בסיפור העממי יש ריכוז רב יותר של משחקי מלים, חריזה וכו', מאשר בכל סיפור אחר.

ט. חוק השאלה הרטורית: המספר העממי משתמש באמצעי זה כדי להביא לשינוי הטון, להגביר את המתח בהשגחה, ולשמש כרמז לבאות ("ומה, אתם חושבים, הוא עשה" ?).

החוקים התוכניים

א. המוטיב העל-טבעי- הסיפור המתקבל על דעת העם, האהוב על הקהל והנמסר מדור לדור, יש בו מוטיבים עלילתיים, שאינם צומחים מן הטבע וההיגיון האנושי. סיפורים שעוסקים בעיקר בעניינים שאין להם אחיזה בניסיון המעשי של חושי- האדם, כמו: גלגול נשמות, הפיכת בעלי חיים לבני-אדם וכו' נשמרים בחברה האנושית יותר מכל סיפור ריאליסטי אחר.

ב. המשאלה הכמוסה- בסיפור עממי, האדם הפשוט מוצא ביטוי לבעיותיו, לכאביו ולמשאלות לבו הכמוסות. את המשאלות המודחקות של הפרט ושל החברה אפשר להעלות מן התת- מודע על ידי השלכה על דמויות בעלי- חיים, על עמים זרים וכד'. הסיפור והמעשייה משמשים, אפוא, כמכשיר המזהה את האדם עם משאלתו. המשאלות המתגשמות בסיפור, ורק בו. גם הפרט וגם החברה אוהבים את הסיפור ומזדהים עמו, כי בו הם מנצחים את הטבע ואת הממסד החברתי. הפער החברתי, שאינו מגושר בחיי היום- יום, מוצא את תיקונו בסיפור העממי בן המלך הנושא לאישה את הנערה העניה, החלש מנצח את החזק, וכו'.

סיפור וידויי- כאשר סיפור אוטוביוגרפי או ביוגרפי מתארים את מעשיו הלא כשרים של הגיבור, ובעיקר את חוויותיו הנפשיות הנסתרות, שנשמרו בסוד והן נחשפות לעתים באופן מביך.

הסיפור הוידויי שנשען על התפיסה הנוצרית קתולית, כאשר החוטא, או מי שנחשד בחטא, מתוודה לפני הכומר על מעשיו ומאוייו הנסתרים הנתפסים כחטא.

סופרים שכתבו באופן הזה היו למשל: פ. דוסטויבסקי "רשימות מן המרתף", פנחס שדה "החיים כמשל".

סיפור חסידי - סוג של סיפור-עם שהתפתח מסוף המאה ה-18, עם התפתחות חצרות הצדיקים החסידיים במזרח אירופה. הסיפור החסידי התפתח כסיפור בעל-פה ומטרתו הייתה ללמד ולחנך.

שני כיוונים יש לו לסיפור החסידי: האחד - חסידים מספרים בשבחי הרבי, והשני - הרבי מספר את סיפורו כל שהוא מזוהה גם בשמו ואילו שאר הדמויות הן אנונימיות.

צורת הסיפור החסידי: אנקדוטה, דרשה, משל, אמרה, מעשייה, אגדה, נובילה.

בהווי החסידי הסיפור הוא מוסד תרבותי- חברתי ראשון במעלה ובעל השפעה רבה. מוטיבים של סיפורי חסידים אפשר למצוא ברבים מסיפוריו של ש"י עגנון.

סיפור קצר - מונח שהשתרש מסוף המאה ה-19. מקובל לראותו כיצירה עלילתית, המניעה דמות אחת או דמויות ספורות ביצירה לא ארוכה. בשלבים ידועים של התחלה, אמצע, שיא וסוף. נושאי הסיפור הקצר, סגנונותיו ואופני הביטוי שלו אינם מוגבלים. יתכן ויהיו בסיפור הקצר כל סממני הרומאן, אבל הוא מצומצם מבחינת אורכו. קו ההתרחשות בו ישיר, בהיר וחד כיווני. הוא נמנע מסטיות ומאפיזודות והוא נשבר לעתים בנקודת מפנה חדה ופתאומית.

גם מקומו של המספר מצומצם. הוא נמנע מלהתערב, להעלות את דעותיו או לפרש את דמויותיו ואת מניעיהן.

הדמויות בסיפור הקצר תוצגנה בצורה סלקטיבית תוך בחירת היבטים נבחרים הנדרשים לסיפור ולנושא המרכזי.

סמל - משהו העומד במקום משהו אחר. "משהו" זה יכול להיות מלה או ניב, שם של אדם, מקום, מוצג, בעל-חיים, עץ וכו' שיש לו משמעות עצמית משלו, אבל הוא נתפס גם כמייצג וכממחיש תכונה או רעיון, רגש או שאיפה, מושג או פעולה אחרים. הסמל חסר את "הדומה". אין הוא זקוק להשוואה מיידית עם אובייקט מסומל, לכן לא כל סמל יהיה מעוצב כציור לשוני. דימוי או מטאפורה החוזרים כמה פעמים ביצירה עשויים להפוך לסמל.

אני מדגים ומסביר

סיפורת - סוג ספרותי, שבו מספר כלשהו מספר עלילה שהתרחשה בעבר. לעתים מציג המספר דיאלוג (דו-שיח) כפי שהתרחש. הדיאלוג הוא יסוד דרמטי מעיקרו.

סצנה (תמונה) - יחידת מבנה קטנה במחזה. תחילתה וסיומה של סצנה מסומנים, בדרך כלל, על ידי כניסה ויציאה של שחקנים. המערכה הדרמטית מורכבת, בדרך כלל מכמה סצנות.

ע

עלילה - רצף ההתרחשות על תוואי הזמן בסיפור והנמקתם. שלבי העלילה : האקספוזיציה, הקונפליקט (בסיס העימות, פיתוח העימות), משבר, השיא, נקודת המפנה : התרה, פתרון - סיום וסגירת המעגל.

אני מדגים ומסביר

פ

פואנטה - נקודת חוד. זו נקודה המופיעה בסיום הסיפור, ויש בה הפתעה. היא כופה על הקורא לחזור ולקרוא שוב את הסיפור. בקריאה חוזרת יחשוף הקורא את הרמזים, הפזורים לאורך הסיפור, שבקריאה ראשונה הוסחה דעתו מהם. רמזים אלו, הם המובילים לסיום מפתיע.

פנייה - היא מילה, המציינת את העצם שאליו המדבר פונה. הפנייה מחייה את השיר ומשווה לו גוון דרמטי. הדובר פונה אל הנמען בלשון נוכח, כדיבור ישיר. צורת ניסוח זו יוצרת קרבה וזיקה בין הדובר לנמען.

פסיחה - ניתוק של מלה מהטור השירי. הפסיחה היא אמצעי ספרותי, המדגיש את המלים המנותקות מהמשפט שהן משתייכות אליו באופן טבעי, הגיוני. מלים אלה מובלטות, הן משום שהן מופיעות בשורה נפרדת, הן בשל המתח הרתמי שהן יוצרות.

פערי מידע - הבלדה ממהרת לספר את סיפור העלילה. לכן היא מדלגת על

פרטים רבים. על ידי כך נוצרים פערים (חללים, מרווחים) ועל הקורא

לנסות להשלים אותם בעצמו. בכל מערכה העלילה היא מאד מצומצמת

ומופיעים בה רק הפרטים החשובים כך שאפשר יהיה להתקדם עם העלילה.

צ

קונוטאציה - מלה או ביטוי הלקוחים מטקסט מסוים בצירוף משמעויות הלוואי שלהם. אין הכוונה למלה נרדפת או מלה דו משמעית. למשל קונוטאציות למילה שחור יכולות להיות אבל, אסון, מוסכמות המקובלות על הכל לעומת אסוציאציה המעניקה למילה משמעות אישית הקשורה לתודעה של אדם מסוים.

קונפליקט - הוא מאבק, עימות, סכסוך. ישנם קונפליקטים שונים (בין אנשים, בין מדינות, בין רעיונות). בבלדה "בת הרב ואימה" הקונפליקט הוא בין דמויות, דעות ואמונות.

אני מדגים ומסביר

קונפליקט פנימי - מצב שבו האדם נמצא במאבק פנימי עם עצמו כי קשה לו להכריע (להחליט) בין שתי עמדות.

אני מדגים ומסביר

רומאן - יצירה אפית ארוכה בתחום הסיפורת. הרומאן התפתח מן הנובלה ומן הסיפור הקצר. הרומן נפרש על פני מאות עמודים. בשל אורכו נחלק הרומאן, בדרך כלל, לפרקים או אפילו חלקים. הוא מאפשר לפתח ולהרחיב עלילה. להרבות בדמויות לסטות וכו'. יסוד הרומן הוא הקונפליקט, המחריף מאפיוזודה אחת לשניה עד לשיא וממנו - להתרה ולסיום. בדרך כלל בנוי הקונפליקט סביב הגיבור הראשי.

הנושא הראשי של הרומאן הוא מערכת יחסי אהבה, אך אין להגדיר את הרומאן כסיפור אהבה.

רומנסה - שיר לירי עלילתי, עממי וסנטימנטאלי על נושא של אהבה, אפירות והרפתקאה. סוג זה התפתח מסוף ימי הביניים ואילך. הרומנסה בנויה מארבעה בתים שקולים, ששורותיהם מחורזים לסירוגין.

הרומנסה כבלדה היא סוג ספרותי מורכב, שיש בו מידה מאוזנת של יסודות אפיים, ליריים ודרמטיים, אבל היא קלילה מן הבלדה בתוכן ומשופצת ממנו בצורה.

בישראל נפוץ הרומנסירו הספרדי, שתורגם מלאדינו לעברית ומושר בלחנים רומנטיים עממיים.

רומנסות עממיות נכתבו על ידי גולדברג, אורלנד, אלטרמן, שמר, נתן יונתן.

רמזים מטרימים (מוקדמים) - רמז מטרימים בא מלשון של טרם עדין לא. לרמז מטרימים יש חשיבות רבה. הוא מצוי ביצירה בצורה סמויה (בלתי נראית לעין) ומכוון את מחשבות הקורא למהלך ההתרחשות. הרמז המטרימים רומז על מה שיקרה בהמשך.

אני מדגים ומסביר

ש

שאלה רטורית - שאלה שהתשובה עליה ידועה מראש.

שיבוץ - בשירת ימי הביניים, כאשר קטע מיצירה אחת (יצירה מוכרת) משולב ברצף מילולי של יצירה אחרת ויוצר הקשר חדש. שיבוץ של פסוקים מן התנ"ך ויצירת הקשר חדש. שלמה אבן גבירול בשירו "כאבי רב ומכתי אנושה" משבץ פסוקים הלקוחים מספר איוב והם באים בהקבלה, אנלוגיה בין מצבו של הדובר לבין זה של איוב.

שיח חרשים - שיחה שבה אחד הדוברים אינו מגיב לדברי חברו לשיחה כי כל אחד "נעול" על עמדתו ואינו מוכן לוותר עליה. בבלדה "בת הרב ואימה" מאת שאול

טשרניחובסקי מתנהל "שיח חרשים" בין האם לבין הבת המעיד על

קונפליקט ביניהן.

אני מדגים ומסביר

שיר אפי - שיר שיש בו עלילה, מספר סיפור.

שיר לירי - מקורו ביוון העתיקה. שם נהגו לשיר שירים אישיים בליווי כלי נגינה קטן בשם "לירה". השיר היה מושר לעתים בליווי מקהלה או בליווי ריקוד. נושא עסק ברגשות אישיים של המחבר השיר.

השיר הלירי כתוב, בדרך כלל, בגוף ראשון. הוא קצר, מביע מגוון רגשות בעזרת אמצעים אומנותיים שונים, כמו: דימויים, מטאפורות, תמונות לשוניות ועוד.

השיר הלירי הוא סובייקטיבי, מביע רגשות מנקודת מבט אישית. אלא שכל רגש, שהוא מביע נעשה רגש כלל אנושי, אובייקטיבי, למעלה מן הרגש הפרטי.

השיר הלירי מבטא רגע מסוים, רגע חולף בחיים, אך מונצח על ידו. השיר הלירי הוא על זמני, למרות שהזמנים בתוך השיר עשויים להשתנות.

ת

תצלובת (תקבולת כיאסטית) - כאוס ביוונית פירושו X

מבנה של תקבולת הוא מבנה של X מבנה זה הוא סוג מסויים של חזרה על רעיון לדוגמה:

”אבי שתק. לכו הלם.

אני הולם, לבי שותק.”

זוהי תקבולת ניגודית. יש כאן משחק מלים: אבי- אני שתק- הלם.

Mise en page par Serge Frydman – HEBREU.ORG